

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

УНІВЕРСИТЕТ ОСЛО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Ubeton e : mentium deimul at au-
cette mid-pr. - wide.

En mellemstille mellem disse domme - e
siuce ... at det ubet. a mellem to pal. endz var til

alm. mid-pr. - wide, no...
ud ubet. e i mentium



Deni : (deni) her ho
kategorit (roz - glier a
[oneš do., d3 mindre korakt.]

Tän, lin - mee i kategoron ud mäen - m
atter ist mindre betv' (of. linnest stas., i linest

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ

ОЛАФА БРОКА

Ubtropp...
det samme
k. hos Bogiseme i ses (deni, tepar, ceteret,
- d. i Ublga - d. d.)

Ubeton ubet. e komme
siuce
Deni : (deni) her ho
kategorit (roz - glier a

seho d'na
nasal expl.
v: ibez. ofort
at amatte stem
me ab - beg. det



*Пользуйтесь мною, если могу быть к услуге.
Ведь при общем разрыве всех связей даже такое
слабенькое звено, как я, может принести известную
пользу.*

Олаф Брок

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 48

ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

ДІЙСНОГО ЧЛЕНА НТШ

ОЛАФА БРОКА

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
UNIVERSITY OF OSLO
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES OF I. KRYPYAKEVICH

The Slavic world of Olaf Broch

A collection
based on seminar reports
presented on the occasion of the 150th anniversary
of the birth of University of Oslo's first professor of Slavic languages

Seminar dates: 25/04/16 Moscow; 26/04/16 St Petersburg;
31/10/16 Kyiv; 2/11/16 Lviv

Lviv – 2018

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
УНІВЕРСИТЕТ ОСЛО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Слов'янський світ Олафа Брока

Збірник
за матеріалами доповідей семінарів до
150-річчя від дня народження першого професора
слов'янських мов Університету Осло

2017 рік: 25.04. Москва; 26.04. Санкт-Петербург;
31.10. Київ; 2.11 Львів

Львів – 2018

Слов'янський світ Олафа Брока / ред. Тамара Льоннгрєн, **Наталія Хобзей**. – Львів, 2018. – 264 с. (Серія «Діалектологічна скриня»; Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 48).

ISBN 966-02-2982-8 (серія)

ISBN 978-966-02-8386-2

У 2017 році виповнилося 150 років з дня народження першого професора слов'янських мов Університету Осло, члена Національної Академії України, дійсного члена НТШ Олафа Брока (1867–1961). З цієї нагоди Представництво Університету Осло в Санкт-Петербурзі провело чотири ювілейні семінари: у Москві, Санкт-Петербурзі, Києві та Львові. У збірнику «Слов'янський світ Олафа Брока» надруковано доповіді, виголошені на цих ювілейних заходах українськими, норвезькими та російськими вченими, з перекладом на англійську мову.

Статті репрезентують різнобічну діяльність норвезького славіста, розкривають значення його робіт для сучасних досліджень у галузі діалектної фонетики, висвітлюють широкі міжнародні контакти вченого. У збірнику вперше опубліковано кілька джерел з його епістолярної спадщини.

**Видання здійснено за фінансової підтримки норвезьких університетів:
Осло (UiO), Берген (UiB), Тронхейм (NTNU), Тромсьо (UiT)**

Редактори: Тамара Льоннгрєн, **Наталія Хобзей**

Переклад з англійської мови на українську та з української на англійську (за винятком передмови і статті Т. Льоннгрєн) виконала Марта Госовська

Переклад з російської мови на англійську виконали:
Ксенія Зарецька, Серафима Нечаєва, Дарія Яковльова

ISBN 966-02-2982-8 (серія)
ISBN 978-966-02-8386-2

© Михайло Москаль, обкладинка, 2018
© Університет Осло, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	7
Інгвіль Брок <i>Внесок Олафа Брока у вивчення піджсинів</i>	22
Ольга Гончар <i>Образ вченого-славіста XIX століття: Микола Костомаров</i>	34
Светлана В. Дьяченко <i>Труды Олафа Брока и современное исследование архаического южнорусского вокализма</i>	49
Оксана Кузьменко <i>Наукова та організаційна діяльність Володимира Гнатюка в Науковому товаристві ім. Шевченка: взаємини з Олафом Броком</i>	60
Тамара Льоннгрєн <i>Діяльність славіста як зразок наукової дипломатії: епістолярна спадщина Олафа Брока</i>	90
Тамара П. Лєннгрєн <i>Потрясение от увиденного: книга Олафа Брока «Диктатура пролетариата»</i>	109
Карі Ага Міклебуєт <i>Олаф Брок – посол слов'янського світу в Норвегії</i>	143
Сергей Л. Николаев, Марфа Н. Толстая <i>Работы Олафа Брока о говоре Убли и современные полевые записи</i>	157
Віталій Тельвак <i>Михайло Грушевський та скандинавська славістика</i>	201
Александра В. Тер-Аванесова <i>Книга Олафа Брока «Очерк физиологии славянской речи» и ее значение для изучения фонетики славянских языков</i>	226
Наталія Хобзей <i>Українське тло лінгвістичних студій Олафа Брока</i>	246

CONTENT

Preface	9
Ingvild Broch <i>Olaf Broch's Contribution to the Study of Pidgin Languages</i>	11
Olha Honchar <i>The Image of Slavic Studies Scholar of the 19th Century: Mykola Kostomarov</i>	41
Svetlana V. Dyachenko <i>Olaf Broch's Works and Contemporary Research on the Archaic South Russian Vocalism</i>	54
Oksana Kuzmenko <i>Research and Organizational Activities of Volodymyr Hnatyuk in Shevchenko Scientific Society: Relationship with Olaf Broch</i>	74
Tamara Lönngren <i>Work of a Slavist as an Example of Scientific Diplomacy: Olaf Broch's Epistolary Legacy</i>	99
Tamara Lönngren <i>A horrified observer: the book "The Dictatorship of the Proletariat by Olaf Broch"</i>	120
Kari Aga Myklebost <i>Olaf Broch – ambassador for the Slavic world in Norway</i>	132
Sergey L. Nikolaev, Marfa N. Tolstaya <i>Olaf Broch's Works on Ublya Subdialect and Present-Day Field Records</i>	173
Vitaliy Telvak <i>Mykhaylo Hrushevskiy and Scandinavian Slavic Studies</i>	211
Aleksandra V. Ter-Avanesova <i>Olaf Broch's Work "Essay on the physiology of Slavic speech" and Its Importance for Research into Slavic Languages' Phonetics</i>	236
Natalia Khobzey <i>The Ukrainian Background for Olaf Broch Studies</i>	254

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛАВІСТА ЯК ЗРАЗОК НАУКОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ОЛАФА БРОКА

Сто років тому Олаф Брок написав до Олексія Олександровича Шахматова: «Как ни бурно время, но нельзя забывать о людях, личностях».¹ Саме ці слова є основним змістом цієї статті, у якій ідеться не тільки і не стільки про Олафа Брока як фахівця, лінгвіста, діалектолога (про це – в інших працях цього збірника), а і про людину, чиє життя було прикладом безмежної любові до людей, невтомного служіння на благо славістики, міжнародної співпраці та збереження здорових наукових зв'язків і стосунків між людьми науки – чи в часи історичних потрясінь, чи в повсякденні.

Відомо, що найкращим свідком того, що людина відчуває і як реагує на різні життєві та історичні обставини, є її листування: саме епістолярій, а не мемуаристика фіксує думки людини в певний момент її життя.

Епістолярна спадщина Олафа Брока представлена багатим листуванням, що зберігається в архівах різних країн. Більшість зібрано в Норвезькій Національній Бібліотеці в Осло, в архіві Олафа Брока. Однак повного опису цього архіву досі немає. В окремому залі є картотека епістолярію. Листи складено у тринадцяти великих папках. Ще у трьох папках – кореспонденція, дотепер не описана і не представлена в картотеці, яку також використано в цій статті. В архіві є листи від майже 500 кореспондентів, які пи-

¹ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 4.12.1917.

сали різними мовами: норвезькою, шведською, датською, німецькою, французькою, англійською, чеською, словацькою, польською, сербською, хорватською, болгарською, російською та українською [Lönngren 2016: 35–36].

Найширше представлено спілкування російською: норвезький славіст листувався з колегами-філологами, відомими вченими з інших галузей науки, із письменниками, дипломатами, політиками, із родичами та знайомими колегами і друзів, із різними людьми, які зверталися до нього по допомогу в пошуках своїх родичів, в отриманні візи, у наданні матеріальної допомоги, передачі кореспонденції, передачі прохань Фрітьофу Нансену і навіть із проханням зберегти приватні спогади і передати нащадкам. Не випадково, що В. Огранович – особистий секретар Варвари Половцової², звертаючись до Брока із проханням допомогти її керівникові отримати норвезьку візу, писала: «Простите, что беспокою Вас, но уж такая Ваша роль быть другом и помощником человечества» [Лённгрен 2015: 84].

У листуванні з лінгвістами особливе місце посідає кореспонденція з Шахматовим. В Осло зберігається понад 100 листів ученого, адресованих Брокові, а в Петербурзі – більш ніж 180 листів Брока до Шахматова. Передусім у листуванні вчені обговорювали проблеми лінгвістики, різноманітні ідеї, думки. У травні 1899 року Брок писав: «Я даже начинаю бояться, что никто меня не понимает и не хочет читать эти, конечно, не совсем легкие, работы... Но мне самому кажется, вне всякого сомнения, что если лингвистика двигается вперед, будет время, когда и славяне будут пользоваться моими исследованиями, не только “шутя”».³

У січні 1904 року щодо участі Брока в *Енциклопедії слов'янської філології*, Шахматов зазначив: «На Ваши наблюдения возлагаю так много надежд. Они должны послужить началом строго научного фонетического описания русского языка. И теперь такая радость. Очень доволен, что Вы примите деятельное участие в энциклопедии. Доволен также Фортунатов, настаивавший на том, чтобы Вам, в области физиологии звуков, была предоставлена руководящая роль».⁴

На появу *Физиологии славянской речи* [Брок 1910] Шахматов відгукнувся так: «Ваша книга очень много читается и изучается. Меня это

² Варвара Миколаївна Половцова [Симановська] (1877–1936) – перша у світі жінка філософ-спінозист.

³ СПФРАН, Брок до Шахматова: 30.5.1899.

⁴ NB, Шахматов до Брока: 18.1.1904.

сильно радуется. Вы в Ваших работах роднее и понятнее для меня, чем многие из современных фонетиков, вроде нашего Щербы».⁵

Однак не тільки думками про науку ділився російський учений зі своїм норвезьким другом. У березні 1905 року він писав: «Как все мрачно, как пока мало надежды на мирное разрешение всей необъятной смуты! А наши дела на востоке, Мукден и Порт-Артур! Многие мечтают о победе, а я – только о мире! Победа заведет нас в Манчжурию, пожалуй, в Корею и даже в самый Китай: мы будем расти и своим ростом, потребностью роста оправдывать всякие внутренние безобразия».⁶ А в предостанньому листі Шахматов відверто пише про тяжке існування, голод, безвихідь: «Живется у нас тяжело; не хватает денег, несмотря на увеличение жалованья. И каких может хватать денег, когда пуд ржаной муки стоит 800 р[ублей]; [...] Вообще мы голодаем [...]. Не приложу ума, что нас выведет из того ужаса, который мы переживаем».⁷

Олаф Брок прагнув щосили допомогти Шахматову в цей складний час: «Смотрю очень мрачно на предстоящую России зиму; боюсь, что окажется Вам трудным, не только работать – кто может работать над наукой в такое время! – но просто питать себя и семью. Прошу не забыть, что есть у Вас друг [...] Дайте в случае знать, я выхлопчу – уверен в том – разрешение переехать сюда; а то, что мы имеем, будем делить с Вами, пробиваясь таким образом до лучших дней».⁸

В останньому листі Шахматов писав Броківі: «Я виноват перед Вами за то, что редко писал Вам в последнее время, но на душе было в последние месяцы так невыносимо тяжело, что письменная беседа даже с близким и дорогим человеком казалась невозможной. Мы теперь уже допиваем чашу позора до дна».⁹

Уже під час своєї першої подорожі до Москви Брок познайомився з Пилипом Фортунатовим і листувався з ним упродовж 14 років (1893–1907). У Петербурзі збереглося шість листів Брока до Фортунатова, і три листи Фортунатова до Брока залишилися в Осло.

Брок підтримував листовні зв'язки з багатьма російськими культурними та громадськими діячами. У його архіві зберігаються листи В. Бого-

⁵ NB, Шахматов до Брока: 8.10.1911.

⁶ NB, Шахматов до Брока: 27.3.1905.

⁷ NB, Шахматов до Брока: 9.2.1919.

⁸ СПФРАН, Брок до Шахматова: 9.6.1918.

⁹ NB, Шахматов до Брока: 24.7.1919.

родицького, І. Бодуена де Куртене, І. Буніна, К. Грота, М. Долобко, С. Корфа, Б. Ляпунова, Д. Мережковського, С. Ольденбурга, М. Приселкова, Є. Перфецького, П. Сакуліна, А. Селищева, П. Струве, В. Чернишова, В. Шишмарева, Р. Якобсона та ін.

В архіві віднайдено лист Анатолія Луначарського, адресований Броківі, як відповідь на його запитання про те, яку підтримку держави отримують радянські вчені, а також копію листа Брока (липень 1921 року) із подякою від імені групи скандинавських учених [Лёнгрен 2015: 88–90].

1922 року Брок отримав два листи від Івана Павлова, відправлених із Гельсінкі, у яких видатний російський фізіолог дякує норвезькому славістові за допомогу, а в одному з листів із жалем зауважує, що тільки в листах із-за кордону можна позбутися «риб'ячої мови», якою змушені послуговуватися в листах із радянської Росії [Лёнгрен 2015: 91].

Роки Першої світової війни внесли свої корективи у зміст листування колег-славістів: окрім обговорення лінгвістичних проблем, вони дедалі частіше звертаються один до одного із проханнями розшукати якогось військовополоненого, подбати про його перебування, передати гроші або надіслати харчі. Зокрема з листування О. Брока і В. Богородицького помітно, як обговорення фонетичних проблем, що домінувало в листах, датованих 1910 роком, змінюють прохання О. Брока про допомогу і підтримку військовополоненим у Казані [Lönngren 2016: 38–39].

Із проханнями розшукати й допомогти родичам-військовополоненим зверталися до Брока не тільки колеги-науковці, а й цілком незнайомі люди. В архіві зберігається лист зневіреної матері трьох синів, сусідки Шахматова по Губаревському маєтку на Саратовщині, Ганни Іванівни В'язівської, яка просила норвезького професора допомогти у пошуках одного з її синів, безвісти зниклого, а другому – полоненому в Німеччині – передати хліба. Ці прохання, як і більшість інших, норвезький професор задовольнив [Lönngren 2016: 39–40].

У часи війни листування Брока та Шахматова перетворилося у своєрідний поштамт організації міжнародного спілкування вчених, які в умовах війни опинилися в ізоляції: «Прошу не гнєватсья, что [...] пользуюсь Вами в качестве почтамта. Уж время такое...».¹⁰ Ось кілька прикладів із кореспонденції цього часу: «Вас прошу, как представителя нейтральной

¹⁰ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 4.12.1914.

страны, сообщить о смерти Фортунатова Ягичу, Лескину, Брукману, Паулю Боуеру, Барнекеру, а также другим, кого вспомните».¹¹ «По просьбе Ягича, от которого я только что получил открытку, [...] передаю Вам следующее его желание: чтобы Вы на его месте занимались печатанием как собственной Вашей работы о старорусском языке, так и окончанием палеографии Лаврова и Калужняцкого».¹²

«Прилагаемое письмо от Ягича считаю себя в праве переслать прямо в Академию Наук, так как Ягич состоит академиком, и его письмо [...] касается телеграммы, дошедшей к нему со стороны русского министерства иностранных дел. Прошу Вас просмотреть письмо и сообразить, что можно делать. При обращении к министерству иностранных дел, куда Вам, вероятно, надо будет заехать лично, прошу пользоваться – если не имеется у Вас лучших связей – моим личным знакомством и дружбой с вице-директором II департамента Владимиром Александровичем Березниковым, передать ему сердечный поклон от меня и попросить его – необычайно дельного и умного человека – помочь нам».¹³

«Прошу Вас исполнить следующие две мои просьбы. Во-первых, напишите Ягичу, что министр военный по ходатайству нашего Президента предложил раненому или остаться в Харькове или переехать в Ташкент, Пятигорск, Владикавказ. Во-вторых, переправьте заказным прилагаемое письмо профессора Львовского университета господина Калленбаха¹⁴ его жене. Он в совершенном отчаянии, что не имеет он нее известий. Успокойте Ягича насчет Энциклопедии».¹⁵

«Письмо госпожи Калленбах, конечно, немедленно отправлено по адресу, заказным. Ягичу и Решетару я уже написал, очень радуюсь их радости! Современнo с настоящим отправляю открытое же письмо господину Евграфу Ковалевскому, от которого имел письмо для пересылки господину Максиму Ковалевскому»¹⁶.

«Ягич просит спросить Вас согласия войти на место Фортунатова, как сотрудника Архива. Даже в кружках науки ужасная война привела как

¹¹ НВ, Шахматов до Брока: 26.9.1914.

¹² СПФАРАН, Брок до Шахматова: 5.10.1914.

¹³ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 16.10.1914.

¹⁴ Юзеф Калленбах (1861–1929) – историк польської літератури.

¹⁵ НВ, Шахматов до Брока: 16.11.1914.

¹⁶ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 4.12.1914. (на поштівці зі штампом цензури).

будто к потере уравновешенности. Я уверен в Вас, Алексей Александрович, и вообще в своих русских друзьях, что они не заразились этой дикой горячкой, против которой мы, дети нейтральных стран, будем бороться всеми силами, и поэтому прошу Вас от себя не отказываться от предложения Ягича. Ради указанной высшей цели устраняю свои личные чувства, вызванные разрывом между Ягичем и Лескиным несколько лет и т. п. [...] Когда призывает человечество, я не могу противостоять. [...] Мне кажется, что все то, что имеет хотя и мельчайшее соприкосновение с ученым миром и его людьми, имеет также известное право обратиться именно к нам в это ужасное время. Пока не услышу от Вас другое мнение, я потому буду продолжать, как раньше, взывая к Вашему доброму сердцу и распорядительности».¹⁷

Чимало листів, адресованих Брокові, містять прохання допомогти отримати візу: просили не тільки друзі, знайомі, друзі друзів, але часто й самі дипломати. У Брока було широке коло спілкування з російськими послами, до якого належала й Олександра Коллонтай. Спілкувалися не тільки безпосередньо під час її роботи в Осло. В архіві є шість листів Коллонтай, які Брок отримував упродовж їхнього сімнадцятирічного листування (1929–1946), а також копії його відповідей радянській політичній діячці. Особливо чітко простежується громадянська позиція норвезького професора в листах до Коллонтай, написаних у лютому 1940 року, у яких ідеться про події в Фінляндії. На різку відповідь Коллонтай на перший лист Брока він запитує: «Да, если бы Вы не принадлежали к дипломатии этих вождей, я бы посочувствовал Вам как образованной русской женщине из бывшего освободительного движения. Такой вопрос: не шепчет ли где-то в душе Вашей голос против этого поступка и жертвования на него страшной массы жизней, не только “Маннергеймской шайки”, но также и добрых русских людей, не говоря о невинном населении деревень и хуторов?»¹⁸

Олаф Брок високо цінував міжнародну співпрацю. До останнього часу в біографії ученого, окрім енциклопедії НТШ, не було жодної згадки ані про те, що він був членом НАН України, ані про його наукові зв'язки з українськими вченими. Саме з невідомого досі листа Михайла Грушевсь-

¹⁷ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 19.12.1914.

¹⁸ NB, Брок до Коллонтай: 14.1.1940.

кого від 23 червня 1924 року Олаф Брок дізнався, що цього дня його було одногосно обрано членом-кореспондентом НАН України¹⁹ [Lönnngren 2015: 38]. В архіві Брока в Осло збереглося дев'ять листів Грушевського, вісім із яких український учений написав під час еміграції: «Я только что получил Ваше письмо и чек на 100 швейцарских франков для украинской интеллигенции. Большое спасибо за лепту Вашу, и еще большое за тот теплый интерес, который Вы проявили по этому делу. Нансену при случае передайте, что я лично и мои друзья чрезвычайно ценим его помощь». Менше ніж через два тижні Грушевський знову звернувся до Брока: «Было бы очень желательно, чтобы Нансен нашел возможность передавать через свой аппарат продукты, деньги и вещи нашим коллективам по морю. [...] Надеюсь, что Вы не будете сердиться на меня, что я обременяю Вас этими нашими заботами; думаю, что они не трудны Вам, как не чужды страдания и русской интеллигенции и науки».²⁰

У листах до Брока Грушевський намагався знайти пораду та допомогу щодо різних проблем: «Прошу сделать все возможное, чтобы через миссию Нансена наладить обмен книгами и пособиями. Мы – Украинский Институт и я – хотели передавать наши издания в Россию и Украину и получать оттуда, я думаю, что тоже хотел бы и Ягич, и много других, а иным путем, как через Вас и Нансена это едва ли удастся. [...] В Киев в НАН нужно послать фонограф и пластинок для фольклорных записей, но нужна уверенность, что не пропадут».²¹

Мабуть, фонограф так і не потрапив до Києва, адже з тим самим проханням про фонограф звертався до Брока також завідувач Музично-етнографічного кабінету української Академії наук Климент Квітка: «Так как мне известно об оказываемой Вами помощи научной работе Восточной Европы по Вашей близости к комитету Нансена, то я решаюсь покорнейше просить Вас иметь в виду нашу нужду в хорошем фонографе, а также, в случае если доктор Торнбостер при нынешних русско-германских трениях не сможет выслать сюда купленный им фонограф, оказать содействие к пересылке аппарата нашей Академии кружным путем, через нейтральную Норвегию».²²

¹⁹ Ці листи Грушевського вперше друкуються у цьому збірнику [Додаток 1–2].

²⁰ NB, Грушевський до Брока: дата не вказана.

²¹ NB, Грушевський до Брока: дата не вказана.

²² NB, Квітка до Брока: 16.6.1924.

Листувався норвезький славіст з українцями не тільки з нагоди надання допомоги через місію Ф. Нансена. Фахівцям добре відомо про його співпрацю, зокрема, з Іваном Зілінським.

Упродовж десятиліть наукові та культурні зв'язки між Україною та Норвегією підтримувалися завдяки співробітництву Володимира Гнатюка й Олафа Брока: «Високоповажний Добродію! Будучи з походження галицьким Русиним, я здавна інтересувався другими Русинами [...]. З Ваших праць переконався я, що й Ви заінтересувалися угорськими Русинами. З той причини постановив я собі зацізнатися з Вами, думаючи, що се може вийти на нашу спільну користь».²³ Як свідчить історія науки, це знайомство було корисним і тривалим.

Найцікавіша дискусія щодо мовних питань українсько-білоруського суміжжя простежується в листуванні Брока з Оленою Курило.

Загалом у сучасників Олафа Брока не виникало запитань щодо ставлення норвезького професора до України, до українства, української мови, культури, про що свідчать рядки з листів українців, які мешкали не тільки в рідному краю, а й далеко поза його межами. Скажімо, М. Левицький, перебуваючи у Стокгольмі, писав: «Мені Ваш перший лист добре запам'ятався, де Ви, між іншим, писали, вибачались, що пишете по-російському, хоч і знаєте нашу українську мову, але не настільки, писали Ви тоді, щоб вільно писати і висловлюватися. Я про це багато разів казав і писав у пресі, приводив Ваші слова, як показ високої культури Вашого відношення до всього українського народу та його культури, чого часто немає у тих людей, котрі живуть в Україні, не кажучи нічого вже про Росію».²⁴

Із Канади професор Ярослав Рудницький писав: «Дякую Вам сердечно за Вашого милого й цінного листа. Він свідчить про Ваш об'єктивний підхід до проблем Сходу Європи, й я незвичайно рад, що завдяки Вам проблема української мови знайшла місце у академічному куррікулюмі в Осло».²⁵ Із нагоди ювілею Брок одержав лист від Комітету українців Канади у Вінніпегу: «Українці Канади будуть завжди вдячні Вам за Вашу увагу до визвольної проблеми України. А Ваші думки, що в

²³ NB, Гнатюк до Брока: 31.3.1898.

²⁴ NB, Левицький до Брока: 14.8.1927.

²⁵ NB, Рудницький до Брока: 4.12.1957.

цій справі Ви висловили перед професором Рудницьким, залишаться у нашій тривалій пам'яті».²⁶

Замість висновку наведу звернення першого професора слов'янських мов Університету Осло Олафа Брока до колег-славистів, висловлене на початку минулого століття, яке, однак, не втратило своєї актуальності і сьогодні: «Пользуйтесь мною, если могу быть к услуге. Ведь при общем разрыве всех связей даже такое слабое звено, как я, может принести известную пользу».²⁷

²⁶ NB, Комітет українців Канади, Вініпег: 9.12.1957.

²⁷ СПФАРАН, Брок до Шахматова: 16.10.1914.

Work of a Slavist as an Example of Scientific Diplomacy: Olaf Broch's Epistolary Legacy

2017 marked 100 years since the October Revolution, the consequences of which are well known to everyone. 100 years ago Olaf Broch wrote to Aleksey Aleksandrovich Shakhmatov: «No matter how turbulent the times are, we should not forget about people, about individuals.»¹ It is these words that contain the main idea of this article that shows Broch not only as a researcher, linguist and dialectologist (this is what other articles in this volume are dedicated to), but Broch as a man whose life is an example of limitless love for humanity, persistence and dedication in Slavistics, in establishing international communication and maintaining healthy scientific bonds and relationships between people of science at any time: whether it be a period of historic turmoil or a stable daily routine.

It is known that the best testament to what a person feels and how he reacts to different life situations and historical circumstances is his letters: it is a letter, not memoirs, that at a certain moment of life immediately reflect the person's thoughts on paper.

The epistolary legacy of Broch is represented by a rich correspondence which is now stored in the archives of different countries. The largest part of the correspondence is located in the National Library of Norway in Oslo. There is no full description of this archive. As far as the epistolary part of this archive is concerned, there is a card index of it kept in a special room. The letters are stored in 13 archive files. There are also three other files containing letters which remain undescribed and not listed in the card index, but they are used in this paper. In the archive one can find letters from almost 500 correspondents who wrote in different languages: Norwegian, Swedish, Danish, German, French, English, Czech, Slovak, Polish, Serbian, Croatian, Bulgarian, Russian and Ukrainian [Lönngren 2016: 35–36].

The biggest number of letters among those written in the Slavic languages are in Russian: the Norwegian slavist held correspondence with his colleague

¹ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 04.12.1917.

philologists, prominent researchers from other fields of science, writers, diplomats, politicians, relatives and acquaintances of his colleagues and friends, various people who turned to him asking for help with finding their relatives, obtaining visa, financial support, sending over letters, conveying their appeals to Fridtjof Nansen; they even asked to keep their memoirs and pass them on to the future generations. It is not without a reason that V. N. Ogronovich, a private secretary of V. N. Polovtsova,² wrote the following when asking for visa assistance for her employer: «I am sorry for bothering you, but such is your mission – being a friend and a supporter of mankind» [ЛІЕННГРЕН 2015: 84].

Among the letters from linguists a special place belongs to Broch's correspondence with Shakhmatov. There are more than 100 letters from Shakhmatov to Broch kept in Oslo, and in St. Petersburg there are more than 180 letters from Broch to Shakhmatov. It is first of all scientific affairs, ideas and reflections that the letters tell about. In May 1899 Broch wrote: «... I am even starting to be afraid that no one understands me and no one wants to read these, of course, not very easy works... But I feel, without any doubt, that if linguistics is moving forward, time will come when the Slavs, too, will start turning to my research not just 'jokingly'».³

In January 1904 Shakhmatov wrote the following on the subject of Broch's participation in the encyclopedia: «I rest so many hopes upon your observations. They should serve as the start of a strictly scientific phonetic description of the Russian language. And what joyful news it is! I am very pleased to hear that you are going to take an active part in the encyclopedia. So is Fortunatov who insisted that you get the leading part in the section on the physiology of sounds».⁴

After the publication of *Essay on the physiology of the Slavic speech* [Broch: 1910] Shakhmatov wrote: «Your book is being widely read and studied. I am very glad about it. You and your works are closer and more understandable to me than many of the contemporary phonetists, such as our Shcherba».⁵

But it is not only scientific ideas that the Russian researcher shared with his Norwegian friend. In March 1905 he wrote: «Such a darkness it is, so little hope for the peaceful solution to this immense strife! And as for our situation in the East: Mukden and Port Arthur! Many are dreaming of victory, whereas I am

² Varvara Nikolaevna Polovtsova [Simanovskaya] (1877–1936) – the first female Spinozian scholar.

³ СПФ АРАН, Broch to Shakhmatov: 30.05.1899.

⁴ NB, Shakhmatov to Broch: 18.01.1904.

⁵ NB, Shakhmatov to Broch: 08.10.1911.

dreaming only of peace! Victory will lead us to Manchuria, maybe to Korea and even as far as to China: we will expand and with this expansion, need for growth, will justify all sorts of domestic scandals».⁶ In the second to last letter Shakhmatov openly writes about the heaviness of being, hunger and despair: «We are experiencing hard times; despite the pay rise the money is never enough. How can it be enough when one pound rye flour costs 800 roubles; [...] We are actually starving [...]. I cannot think of anything that could help us out of the horrors we are living in».⁷

Olaf Broch did his best to help Shakhmatov during this hard period: «I am thinking of the Russian winter to come with a very heavy heart; I am afraid that not only will it be hard for you to work – who can work at such a time! – but simply to feed yourself and your family. Please do not forget that you have a friend, [...] Let me know in case something happens, and I will get – I have no doubts about that – a permission to move here; and what we have we will share, thus fighting our way towards the better times»⁸.

In his last letter to Broch Shakhmatov wrote: «I am so sorry for having written to you so little recently, but I have been so unbearably sick at heart the past months that a written conversation, even with a person so close and dear, seemed impossible. Now we have almost drunk the cup of shame to the bottom».⁹

Already during his first trip to Moscow Broch got acquainted with F. F. Fortunatov. Their communication lasted for fourteen years (1893–1907). There are six letters from Broch to Fortunatov stored in St. Petersburg, and in Oslo there are three letters from Fortunatov to Broch.

Broch corresponded with many Russians. In his archive there are letters from V. A. Bogoroditskiy, I. V. Baudouin de Courtenay, I. Bunin, C. Y. Grot, M. Dolobko, S. A. Korf, B. Lyapunov, D. S. Merezhkovskiy, S. F. Oldenburg, M. D. Priselkov, Y. Perfetskiy, P. N. Sakulin, A. M. Selishchev, P. Struve, V. I. Chernyshev, V. F. Shishmarev, R. O. Jakobson et al.

In the archive there is A. V. Lunacharskiy's reply from 21.05.1921 to Broch's question about what kind of state support is provided to the Soviet scientists; and a copy of the letter of gratitude sent by Broch to Lunacharskiy on behalf of the team of Scandinavian scientists in July 1921 [Лёнигрен 2015: 88–90].

⁶ NB, Shakhmatov to Broch: 27.03.1905.

⁷ NB, Shakhmatov to Broch: 09.02.1919.

⁸ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 09.06.1918.

⁹ NB, Shakhmatov to Broch: 24.07.1919.

In 1922 Broch gets two letters from I. P. Pavlov sent from Helsinki, in which the great Russian physiologist thanks his Norwegian colleague for his assistance, and in one of the letters he adds sadly that only in letters from abroad one can stop writing that «fish language» one has to use in letters sent from the Soviet Russia. [Лённогрэн 2015: 91].

The years of the First World War brought their changes to the content of the letters of the colleague slavists: alongside the discussion of linguistic issues they more and more often ask each other to find the place of confinement of a war captive, take care of him, hand over money or send some food. The surviving correspondence between Broch and V. A. Bogoroditsky demonstrates how the topic turns from the discussion of the phonetic issues to Broch's call for providing assistance and support to the war captives in Kazan. [Lönngrén 2016: 38–39].

It was not only Broch's research colleagues who turned to him asking to find and help their relatives held as war prisoners, but also complete strangers. The letter from Anna Ivanovna Vyazovskaya, a desperate mother of three sons who was Shakhmatov's neighbor from the Gubarevo estate near Saratov, contains her plea to the Norwegian professor to help her find her missing son and send some bread to another son who was in captivity in Germany. This plea was fulfilled, as the majority of others [Lönngrén 2016: 39–40].

At the time of the war the correspondence between Broch and Shakhmatov turned into a kind of an international post office for their colleagues whom the war had cut off from the scientific community: «Please do not be angry with me for [...] exploiting you as a post office. Such are the times...».¹⁰ Let me present some examples from the letters of that period: «I am asking you as a representative of a neutral state to inform Jagić, Leskien, Bruckmann, Paul Bower, Barnecker and others who you remember about Fortunatov's death».¹¹ «At the request of Jagić, from whom I have just received a postcard, [...] I am conveying to you his following wish: that you at his position should both publish your own paper on the Old Russian language and finish publishing the paleography by Lavrov and Kaluzhnyatskyi».¹²

«I believe I have the right to send the enclosed letter from Jagić directly to the Academy of Sciences, as Jagić is an academician and his letter [...] concerns the telegram he received from the Russian Ministry of Foreign Affairs. Please

¹⁰ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 04.12.1914.

¹¹ NB, Shakhmatov to Broch: 26.09.1914.

¹² СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 05.10.1914.

look through the letter and try to suggest what can be done. When applying to the Ministry of Foreign affairs, whereto you probably need to come in person, please use – unless you have better connections – my personal acquaintanceship and friendship with the Vice-director of the II Department Vladimir Aleksandrovich Bereznikov, send him my best regards and ask him – an exceptionally competent and clever person – to help us».¹³

«I desire that you comply with my two following requests. Firstly, write to Jagić that, upon the application of our President, the Minister of War offered the wounded either to stay in Kharkiv or move to Tashkent, Pyatigorsk or Vladikavkaz. Secondly, forward by registered mail the enclosed letter of the professor of Lviv University Mr. Kallenbach¹⁴ to his wife. He is in great despair as he has no news from her. Please calm Jagić down concerning the Encyclopedia».¹⁵

«Mrs. Kallenbach's letter has been, of course, immediately sent to the given address by registered mail. I have already written to Jagić and Reshetar and share their joy! Together with the present letter I am sending an open letter to Mr. Eugraph Kovalevskiy, from whom I had a letter to forward to Mr. Maksim Kovalevskiy».¹⁶ «Jagić asks your permission to take up Fortunatov's post as the Archive's employee. Even in the scientific circles the terrible war seems to have led to loss of tranquility. I am sure of you, Aleksey Aleksandrovich, and generally of all of my Russian friends that they have not been infected with this wild fever, against which we, neutral countries' children, will fight with all of our powers, and therefore on behalf of myself I am asking you not to refuse Jagić's offer. For the sake of the stated higher purpose I am eliminating my personal feelings caused by the break between Jagić and Leskien for several years etc. [...] When mankind calls, I can not oppose. [...] It seems to me, that everything that has at least the smallest contact with the scientific world and its people, has as well a known right to address us at this terrible time. Unless I hear another opinion from you, I will therefore continue as before, appealing to your kind heart and good management».¹⁷

¹³ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 16.10.1914.

¹⁴ Józef Kallenbach (1861-1929) – historian of Polish literature.

¹⁵ NB, Shakhmatov to Broch: 16.11.1914.

¹⁶ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 04.12.1914 (on a postcard with a censorship check stamp).

¹⁷ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 19.12.1914.

Many of the letters addressed to Broch contain a request for visa assistance: it was not only friends, acquaintances, and friends' friends who addressed him, but often diplomats themselves. Olaf Broch had a wide circle of acquaintance among Russian diplomats that included Aleksandra Kollontai. The communication with the Soviet ambassadress took place not only during her work in Oslo. The archive has Kollontai's six letters received by Broch during the seventeen years of their correspondence (1929–1946), as well as copies of the Norwegian slavist's replies to the Soviet ambassadress. One can clearly trace the Norwegian professor's civil position in his letters to Kollontai that were written in February 1940 concerning the events in Finland. Responding to Kollontai's harsh reply to Broch's first letter he asks the Soviet diplomat a question: «Yes, were it not for your involvement in these leaders' diplomacy, I would sympathize with you as an educated Russian woman from the former liberation movement. Just one question: Isn't there a voice somewhere deep within your soul that whispers against this decision and against sacrificing to it a horrifying number of lives, not only the "Mannerheim's gang", but also good Russian people, not to mention the innocent population of villages and steadings?»¹⁸

Olaf Broch highly appreciated the interests of science and international cooperation. Until recently, with the exception of Shevchenko Scientific Society's encyclopedia, it was never mentioned in Broch's biography that he was a member of NASU, nor that he had scientific connections with Ukrainian scientists. It is from the recently found letter of Mykhailo Hrushevskyi dated June 23, 1924, that Olaf Broch found out that the very same day he had been by a solid vote elected a corresponding member of NASU¹⁹ [Lönngren 2015: 38].

Broch's archive in Oslo has preserved nine letters from M. Hrushevskyi, the eight of which were written by the Ukrainian scientist during his emigration: «[...] have just received your letter and a cheque for 100 Swiss francs for the Ukrainian intelligentsia. Thank you so much for your share and bigger thanks for that warm interest you have shown regarding this matter. When opportunity offers, tell Nansen that me and my friends extremely appreciate his help.» Less than two weeks later, Hrushevskyi again addresses Broch: «It would be very desirable if Nansen found an opportunity using his apparatus to deliver food, money and clothes by sea to our collectives. [...] I hope that you will not be

¹⁸ NB, Broch to Kollontai: 14.01.1940.

¹⁹ This is the first publishing of Hrushevskyi's letters in this volume [Supplement 1–2].

angry with me for burdening you with our cares; I think they are not difficult for you, neither are the sufferings of both the Russian intelligentsia and science alien to you [...].²⁰

But it was not only food assistance Hrushevskiy sought from Broch: «Please do your utmost to establish book and textbook exchange with the help of Nansen's mission. We – the Ukrainian Institute and me – wanted to hand over our publications to Russia and the Ukraine, and both Jagić and many others would like to receive publications from there, and otherwise, except for your and Nansen's assistance, it is hardly possible. [...] One needs to send a phonograph and records for folk records to NAS in Kiev, but one needs to be sure that they will not get lost».²¹

Apparently, the phonograph hadn't been delivered to Kiev at the instance of Hrushevskiy. With a new request regarding the phonograph the head of the Music-ethnographic room at the Ukrainian Academy Klyment Kvitka addresses Broch: «Since, by your closeness to Nansen committee, I became aware of that you provide assistance to scientific activities in the Eastern Europe, I made up my mind to humbly ask you to bear in mind our need in a good phonograph, as well as, in case doctor Tornboster, under the present Russian-German frictions, will not be able to send here the phonograph he bought, render us assistance in sending the device to our Academy in roundabout way, through the neutral Norway».²²

The correspondence of the Norwegian slavist with his Ukrainian colleagues was not only about organizing assistance through Nansen's mission. Among the specialists it is widely known about Broch's collaboration with Ivan Zilynskiy. For decades the communications between the Ukraine and Russia were maintained through the collaboration of Volodymyr Hnatiuk and Olaf Broch: «Deeply respected well-doer! Since I am of Galician Rusyn descent, I have long been interested in other Rusyns [...]. Your works have persuaded me that you have become interested in the Ugric Rusyns. Therefore I have decided to become acquainted with you, reckoning that it could yield us common benefit».²³ As known from the history of science, this acquaintanceship was useful and continued for many years.

²⁰ NB, Hrushevskiy to Broch: date not indicated.

²¹ NB, Hrushevskiy to Broch: date not indicated.

²² NB, Kvitka to Broch: 16.06.1924.

²³ NB, Hnatiuk to Broch: 31.03.1898.

One can follow a very interesting discussion on the language in the Ukrainian-Belarusian border zone in the correspondence of Broch with Olena Kurilo.

During Broch's long life his contemporaries never questioned the Norwegian professor's attitude to the Ukraine, Ukrainian language, Ukrainian culture, whereof indicate lines from letters not only of the Ukrainians living in their own country, but also far beyond its boundaries. For example, M. Levytskyi wrote during his stay in Stockholm: «I really do remember your first letter, where you, by the way, wrote, apologizing, that you write in Russian, though you know our Ukrainian language, but not well enough, you wrote then, as to write and speak fluently. I have spoken and written of this many times in the press, citing your words as an indicator of high culture of your attitude to the whole Ukrainian people and its culture, which often is lacked by people who live in the Ukraine, not to mention anything about Russia».²⁴

Professor J. Rudnycky wrote from Canada: «I thank you a lot for your important letter. It is testimony to your impartial approach to the problems in the Eastern Europe, and I am extremely glad that, thanks to you, the issue of the Ukrainian language has found its place in the academic program in Oslo».²⁵ On the occasion of the anniversary Olaf Broch received a letter from the Ukrainian Canadian Committee in Winnipeg: «Ukrainian Canadians will always be thankful to you for your attention to the Ukraine's problems. And your thoughts, which you in that regard have expressed to professor Rudnycky, will remain in our memory for a long time».²⁶

Instead of a conclusion I am quoting the address by Olaf Broch, the first professor of Slavic languages at the University of Oslo, to his colleague slavists, the address which was delivered at the beginning of the last century, but which has not lost its actuality up to the present day: «Avail yourselves of me if I can be at your service. After all, if all the connections break, even such a tiny link as me can yield a certain benefit».²⁷

²⁴ NB, Levytskyi to Broch: 14.8.1927.

²⁵ NB, Kvitka to Broch: 16.06.1924.

²⁶ NB, Ukrainian Committee of Canada, Vinipeg to Broch: 09.12.1957.

²⁷ СПФАРАН, Broch to Shakhmatov: 16.10.1914.

Додаток № 1

Лист Михайла Грушевського до Олафа Брока від 4.5.1924 року:
NB, Olaf Broch, Brevs. 337.

Искренне уважаемый Олаф Иванович!

Вот я уже третий месяц в Киеве, работаю в Украин[ской] Академии. После всех тяжких потрясений силится снова наладить научную работу и научные связи, разорванные или ослабленные за последние 10 лет. Между прочим решили мы в историко-филологич[еском] отделении украсить наш список академиков именем наиболее выдающихся славистов. Но по статусу академии для окончательной баллотировки необходимо письменное согласие кандидата. По поручению отдела, встретившего предложенную мною Вашу кандидатуру весьма тепло, я прошу Вас, многоуважаемый Олаф Иванович, не отказать прислать мне (ул. Паньковская, 9/18) Ваше согласие на избрание и несколько биографических данных, с указанием годов появления важнейших Ваших публикаций.

Я очень рад был бы также получить от Вас что-нибудь по укр[раинской] или общеславянской фонетике, вообще филологии, для возобновляемого мною истор[ико]-филологич[еского] нашего трехмесячника «Украина», прерванного войной.

Преданный Вам М. Грушевский.

Пишите на мой частный адрес: Паньковская, 9.

Додаток № 2

Лист Михайла Грушевського до Олафа Брока від 23.6.1924 року:
NB, Olaf Broch, Brevs. 337.

Многоуважаемый коллега!

С особенным удовольствием извещаю Вас, что обряды Вашего выбора в члены Академии сегодня закончились: и в отделении и в общем собрании Вы избраны единогласно. Ваше теплое письмо, которое я прочел вместе с Вашим *curriculum vitae* вызвало всеобщую симпатию к Вам и желание видеть Вас как можно скорее среди нас, как нашего коллегу и дорогого гостя. В самом деле, было бы желательно, чтобы Вы как можно скорее могли приехать на Украину и заняться нашей фонетикой. Это бы-

ло бы не только полезно и приятно Вам, но и нашим довольно многочисленным лингвистам и диалектологам было бы чрезвычайно полезной школой, если бы они смогли проделать с Вами несколько диалектологических экскурсий. Я думаю, что это уже можно было бы осуществить уже этой осенью, если бы это Вам было удобно: наши этнографы, диалектологи, музыканты и т. д. уже экскурсируют в этом году энергично и успешно. Но если этот год уже у Вас распределен, тогда заблаговременно можно обдумать и устроить на следующий.

Пересылаю Вам письмо одного из наших сотрудников заведующего музыкально-этнографическим кабинетом, и остаюсь с искренним почтением

М. Грушевский

Очень рад был бы получить от Вас статью или хотя бы рецензию на какой-нибудь общего характера труд для нашего издания.

SOURCES – ДЖЕРЕЛА

Норвежска Національна Бібліотека: NB, Olaf Broch, Brevs. 337.

Санкт-Петербурзький Філіал Архиву Російської Академії Наук:

СПФАРАН, ф. 134, оп. 3, спр. 186.

LITERATURE – ЛІТЕРАТУРА

Брок 1910 – Брок, О. Очерк физиологии славянской речи. *Энциклопедия славянской филологии*. Вып. 5: 2. Под ред. И. В. Ягича. СПб.: Издание Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук, 262 с.

Лённгрен 2015 – Лённгрен, Т. П. «Друг и помощник человечества»: переписка норвежского слависта Олафа Брока. *Вестник «Альянс-Архео»*. Вып. 12. Москва; СПб, с. 83–97.

Lönnngren 2015 – Lönnngren, T. «... прошу не забыть, что есть у Вас друг»: Олаф Брок и Алексей Александрович Шахматов. *Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures*, nr 56, p. 37–57.

Lönnngren 2016 – Lönnngren, T. Архив профессора Олафа Брока в Норвежской Национальной Библиотеке. *Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures*, nr 57, p. 35–47.